

Numerisk lineær algebra for Poissons ligning

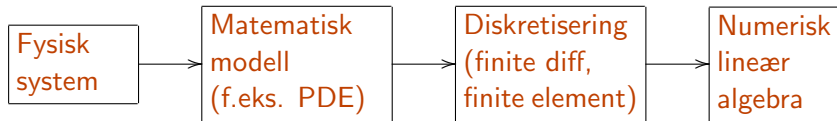
NTNU

Brynjulf Owren

Institutt for matematiske fag

November 24, 2008

- 1 Motivasjon, generelt om ligningsløsning
- 2 Poisson's ligning i 2 dimensjoner
- 3 Litt om Gauss/LU/Cholesky
- 4 Litt om diagonalisering
- 5 Litt om iterative teknikker

- Ofte er "Numerisk lineær algebra" flaskehalsen
- Grensesprengende simuleringer MÅ utnytte struktur i de lineære ligningene
- Ofte innebærer det å studere alle de tre boksene til venstre.

Generell form

$$A \cdot \mathbf{u} = \mathbf{b}$$

Matrise: A , $m \times m$ (kjent)

Ukjent: $\mathbf{u}$, m -vektor

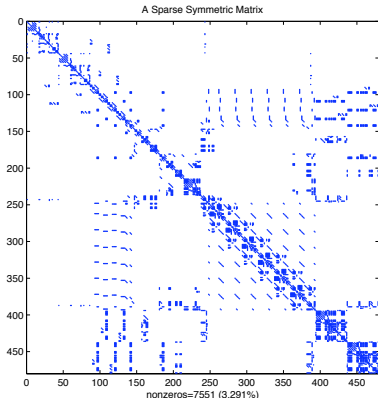
Høyreside: $\mathbf{b}$, m -vektor (kjent)

- For "små" systemer ("liten m ") bruk **direkte-metode**, som for eksempel Gauss-eliminasjon.
- **Matlab** har hendig funksjon `\` (backslash) for dette

Fulle kontra glisne matriser

En $m \times m$ -matrise har m^2 elementer.

- **Fulle matriser** er matriser der essensielt alle elementer er ulike 0. $\text{nnz}(A) \sim m^2$ (number-of-non-zeros)
- **Glisne matriser** har mange 0-elementer, typisk $\text{nnz}(A) \sim m$, (konstant $\times m$).

Eksempel fra Matlab-demo.
Diffraksjonskolonne i kjemisk reaktor.

Om fulle matriser

Gauss-eliminasjon (og flere andre direktemetoder). Anta A $m \times m$.

- Beregningskost: $\mathcal{O}(m^3)$ aritmetiske operasjoner
- Minnebruk: $\mathcal{O}(m^2)$ bytes

Example

- $m = 1000 \Rightarrow \sim 10^9$ ops.
- Klokkefrekvens: 1GHz. Ideell cpu: 1 op pr klokkesyklus.
→ ca 1 sekund. (10 sek mer realistisk?)
- Minnebruk: m^2 flyttall = $8 m^2$ bytes = $8M$ bytes.

Minnebegrensninger:

- 32-bits adressering: 4 Gbytes
- 8 bytes pr flyttall → 500 M flyttall
- $m \leq 20\,000$ for lagring av full A .

Historien om fulle matriser

1950	$m = 20$	(Wilkinson)
1965	$m = 200$	(Forsythe & Moler)
1980	$m = 2000$	(Linpac)
1995	$m = 20000$	(LAPACK)

Over disse 45 år har

- Størrelsen økt med en faktor 10^3
- Datamaskinenes regnehastighet økt med 10^9

Dette er konsistent med Gauss-eliminering som har beregningskompleksitet $\mathcal{O}(m^3)$.

Det virkelige potensialet ligger i løsning av store **glisne** matriser.

Verktøykassen er fylt av: **Iterative metoder**

Kilde: Trefethen & Bau

Hva om $m \gg 10^4$?

Mange viktige simuleringmodeller opererer i dette regimet.

- Glisne ligningssystemer
- Iterativ løsning
- Parallell prosessering

Ideell målsetning

Anta

$$A : m \times m, \quad \mathbf{u}, \mathbf{b} : m\text{-vektorer}$$

- Løs $A\mathbf{u} = \mathbf{b}$ i $\mathcal{O}(m)$ ops
- Minnebruk: $\mathcal{O}(m)$ flyttall

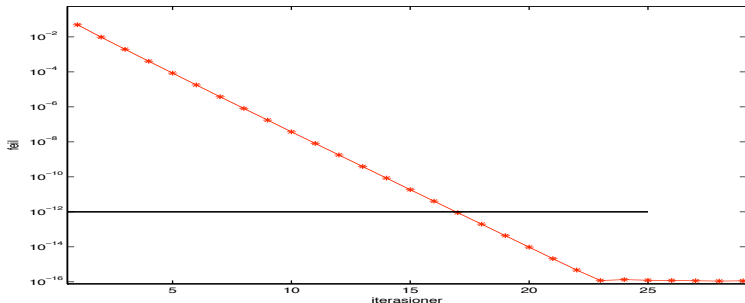

Direktemetoder og Iterative metoder

- Direktemetoder finner (gitt eksakt aritmetikk) den eksakte løsningen av $A\mathbf{u} = \mathbf{b}$ i et **endelig** antall operasjoner
- Iterative metoder bruker en **iterasjonsprosess**
  - 1 "Gjett" initiell løsning $\mathbf{u}^{(0)}$,
  - 2 og beregn

$$\mathbf{u}^{(1)}, \mathbf{u}^{(2)}, \dots$$

ved iterasjon, $\mathbf{u}^{(k+1)} = F(\mathbf{u}^{(k)})$.

Konseptuelt er iterative metoder ofte enkle å beskrive, enkle algoritmer.

Analysen krever gode matematikk-kunnskaper

- Matriseteori
- Egenverdier, egenvektorer
- Vektorrom, indreprodukt og normer
- Ortogonalitet, projeksjon
- Faktoriseringsprinsipper

Kan direktemetoder brukes for store m ?

Svaret er **JA**, forbedret teknikk er under utvikling "as we speak".

Ulemper:

- Problemer for veldig store m (blant annet minnebruk)
- Lite egnet for parallell prosessering.

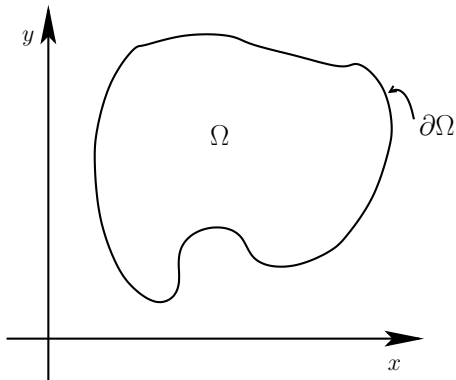
Spesialtilfelle. Raske tensorproduktløsere for spesielle problem. Inkluderer Poissons ligning på rektangulært område.

Poissons ligning i 2D

Finn funksjon $u = u(x, y)$, slik at

$$-(u_{xx} + u_{yy}) = f(x, y), \quad (x, y) \in \Omega$$

$$u = g(x, y), \quad (x, y) \in \partial\Omega$$

Rektangulær Ω , diskretisering

La $\Omega = (0, 1) \times (0, 1)$. Innfør gitter

$$x_i = ih, \quad y_j = jh, \quad h = \frac{1}{N+1}$$

og la $U_{i,j} \approx u(x_i, y_j)$ for hver (x_i, y_j) . Approksimer u_{xx}, u_{yy} i punktet (x_i, y_j)

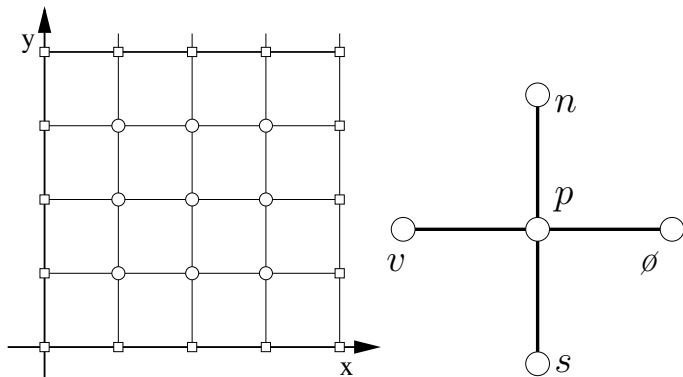
$$(u_{xx})_{ij} \approx \frac{U_{i+1,j} - 2U_{i,j} + U_{i-1,j}}{h^2}$$

$$(u_{yy})_{ij} \approx \frac{U_{i,j+1} - 2U_{i,j} + U_{i,j-1}}{h^2}$$

Gauss 5-pkts formel

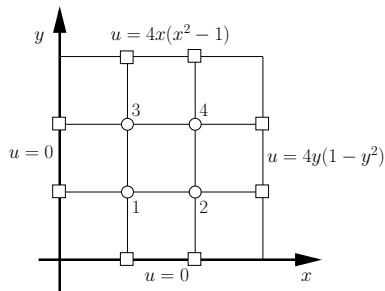
$$4U_{i,j} - U_{i+1,j} - U_{i-1,j} - U_{i,j+1} - U_{i,j-1} = h^2 f_{i,j}$$

Gauss 5-punkt formel

Gitter og beregningsmolekyl for Poissons ligning.

Eksempel

La her $f(x, y) \equiv 0$. Lag enkelindeks

$$(1, 1) \mapsto 1$$

$$(2, 1) \mapsto 2$$

$$(1, 2) \mapsto 3$$

$$(2, 2) \mapsto 4$$

$$\begin{bmatrix} 4 & -1 & -1 & 0 \\ -1 & 4 & 0 & -1 \\ -1 & 0 & 4 & -1 \\ 0 & -1 & -1 & 4 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} U_1 \\ U_2 \\ U_3 \\ U_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ \frac{32}{27} \\ -\frac{32}{27} \\ 0 \end{bmatrix}$$

Tre aktuelle løsningsmetoder for $2D$ Poisson

I praksis fins det tre valg

- 1 Gauss-eliminering (LU -faktorisering)
- 2 Fast Poisson-solver (Diagonalisering). Fungerer for rektangulær Ω
- 3 Konjugerte gradienters metode. Prekondisjonering er nødvendig. Dette er en iterativ metode.

Noen poenger rundt Gauss-eliminasjon for 2D-Poisson

- Matrisen A fra Poisson er **symmetrisk, positiv definitt** (SPD)
- For SPD matriser kan vi bruke **Cholesky**-faktorisering, dvs, vi finner **nedretriangulær** L slik at $A = LL^T$.

$$A = LL^T = \begin{bmatrix} x & 0 & 0 & 0 \\ x & x & 0 & 0 \\ x & x & x & 0 \\ x & x & x & x \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} x & x & x & x \\ 0 & x & x & x \\ 0 & 0 & x & x \\ 0 & 0 & 0 & x \end{bmatrix}$$

- **Pivoting** (ombytting av rader og kolonner) er ikke nødvendig for SPD-matriser.
- **Båndform**. Alle elementer i A nedenfor (ovenfor) N 'te subdiagonal (superdiagonal) er null. Da vil L ha null-elementer nedenfor N 'te subdiagonal

Beregningskompleksitet i bånd-Cholesky

- Båndmatriser generelt: A er $m \times m$ med $a_{ij} = 0$ når $i - j > p$.
- Beregningskostnad for faktorisering er

$$C_g(m, p) \approx mp^2 + 7mp + 2m \text{ når } m \gg p.$$

- I $2D$ Poisson er $p = N = \sqrt{m}$ så vi får

$$C(m) = m^2 + \mathcal{O}(m^{3/2}) \text{ ops}$$

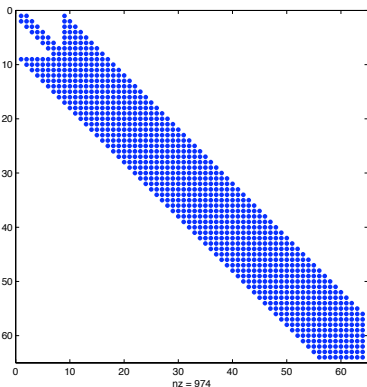
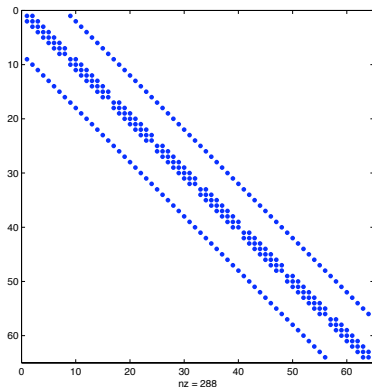
- **Minnekrav.** Vi må lagre elementene i L som er ulik null.

$$\sum_{k=0}^p (m - k) = mp + m - \frac{p(p+1)}{2}$$

- For $2D$ Poisson fås

$$\text{Minnekrav: } m^{3/2} + \mathcal{O}(m) \text{ flyttall}$$

LU -faktorisering og fill-in (Minnebehov)

Matlab SPY-plot av A og $L + U$, der $A = LU$.

Minner om 5-punktsformelen

$$4U_{i,j} - U_{i+1,j} - U_{i-1,j} - U_{i,j+1} - U_{i,j-1} = h^2 f_{i,j}$$

La oss lagre ukjent "vektor" $\mathbf{U}$ i en matrise, slik formelen antyder.
Definer $N \times N$ matrisen ($m = N^2$)

$$T = \begin{bmatrix} 2 & -1 & & & \\ -1 & 2 & -1 & & \\ & \ddots & \ddots & \ddots & \\ & & -1 & 2 & -1 \\ & & & -1 & 2 \end{bmatrix}$$

$$(TU)_{1,j} = 2U_{1,j} - U_{2,j}$$

$$(TU)_{i,j} = 2U_{i,j} - U_{i-1,j} - U_{i+1,j}, \quad 2 \leq i \leq n-1$$

$$(TU)_{n,j} = 2U_{n,j} - U_{n-1,j}$$

Videre er

$$(UT)_{i,1} = 2U_{i,1} - U_{i,2}$$

$$(UT)_{i,j} = 2U_{i,j} - U_{i,j-1} - U_{i,j+1}, \quad 2 \leq j \leq n-1$$

$$(UT)_{i,n} = 2U_{i,n} - U_{i,n-1}$$

Vi konkluderer med at hele 5-punktsformelen kan skrives som en matriseligning

$$TU + UT = h^2 \mathbf{F} =: \mathbf{G}$$

Diagonalisering

- Anta at vi har kjennskap til **egenverdiene** og **egenvektorene** til matrisen T

$$T = Q\Lambda Q^T, \quad \Lambda = \text{diag}(\lambda_1, \dots, \lambda_N), \quad Q^T Q = I$$

- Λ er en diagonalmatrise med egenverdiene til T på diagonalen. Fordi T er symmetrisk (og PD) er λ_i reell (og positiv).
- Q er en **ortogonal** matrise hvis kolonner er egenvektorene til T . For slike matriser er $Q^{-1} = Q^T$.
- Sett inn faktoriseringen for T .

$$Q\Lambda Q^T \mathbf{U} + \mathbf{U}Q\Lambda Q^T = \mathbf{G}$$

$$\Lambda \underbrace{(Q^T \mathbf{U} Q)}_{\tilde{\mathbf{U}}} + \underbrace{(Q^T \mathbf{U} Q)}_{\tilde{\mathbf{U}}} \Lambda = \underbrace{Q^T \mathbf{G} Q}_{\tilde{\mathbf{G}}}$$

Vi har da

$$\Lambda \tilde{\mathbf{U}} + \tilde{\mathbf{U}} \Lambda = \tilde{\mathbf{G}}$$

Men fordi Λ er diagonal blir dette på komponent form

$$\lambda_i \tilde{U}_{i,j} + \tilde{U}_{i,j} \lambda_j = \tilde{G}_{ij}$$

som løses uten videre som

$$\tilde{U}_{i,j} = \frac{\tilde{G}_{i,j}}{\lambda_i + \lambda_j}$$

Diagonalisering – algoritme

Vi kan løse problemet i 3 steg (gitt λ_i og Q)

1 Beregn

$$\tilde{\mathbf{G}} = h^2 \mathbf{Q}^T \mathbf{F} \mathbf{Q}$$

(matrise-matrise-produkt)

2 Finn elementene i $\tilde{\mathbf{U}}$

$$\tilde{U}_{i,j} = \frac{\tilde{G}_{i,j}}{\lambda_i + \lambda_j}, \quad i, j = 1, \dots, N$$

3 Sett

$$\mathbf{U} = \mathbf{Q} \tilde{\mathbf{U}} \mathbf{Q}^T$$

(matrise-matrise-produkt)

Merk: Alle involverte matriser er $N \times N$ der $N = \sqrt{m}$

- 1 Generell kostnad for produkt av to $N \times N$ -matriser er $\sim 2N^3$ ops. Dermed $4N^3$ for to produkter.
- 2 Dominerende kost N^2 divisjoner.
- 3 Nye 2 matrise-matrise produkter $4N^3$ ops.
  - Total kostnad $\approx 8N^3 = 8m^{3/2}$ ops.
  - Kan reduseres til $\mathcal{O}(N^2 \log N) = \mathcal{O}(m \log m)$ hvis FFT brukes ved matrisemultiplikasjon.
  - Lagringskrav $\mathcal{O}(N^2)$ flyttall, dvs $\mathcal{O}(m)$ flyttall.

Konklusjon: For tensor-gitter (Poisson på rektangulært område) er diagonalisering bra sammenlignet med Cholesky (Gauss).

Konjugerte gradienters metode (Iterativ)

- Algoritmen koster $\mathcal{O}(m)$ ops pr iterasjon.
- Utdfordring: For $2D$ Poisson er antall påkrevde iterasjoner $\mathcal{O}(m)$, så total kostnad blir $\mathcal{O}(m^2)$
- Løsning: Bruk prekondisjonering.

Generelt

$$\begin{aligned} \mathbf{A}\mathbf{u} &= \mathbf{b} \\ \Updownarrow \\ \mathbf{S}^{-1}\mathbf{A}\mathbf{T}^{-1}\bar{\mathbf{u}} &= \mathbf{S}^{-1}\mathbf{b}, \quad \bar{\mathbf{u}} = \mathbf{T}\mathbf{u} \end{aligned}$$

Formål: Bestem $\mathbf{S}$ og $\mathbf{T}$ slik at $\mathbf{S}^{-1}\mathbf{A}\mathbf{T}^{-1}$ er en mer "godartet" matrise enn $\mathbf{A}$ selv.

Anta for enkelhets skyld at $T = I$, så vi har systemet

$$S^{-1}A\mathbf{u} = S^{-1}\mathbf{b}$$

- På en eller annen måte approksimerer S matrisen A slik at $\tilde{A} := S^{-1}A \approx I$ (men ikke for god approksimasjon)
- Konjugerte gradienters metode har som en hovedingrediens å multiplisere A med vektorer

$$\mathbf{w}_j = A\mathbf{p}_j$$

- Det er ikke slik at $\tilde{A}$ dannes eksplisitt i programmet.
- Det viser seg at vi kun trenger (i hver iterasjon) å multiplisere S^{-1} med en vektor $\mathbf{r}_j$.
- heller ikke S^{-1} foreligger vanligvis som en eksplisitt matrise, men er kun resultatet av en prosess som approksimativt løser $A\mathbf{z}_j = \mathbf{r}_j$.

Det fins to svært interessante tolkninger av S^{-1} som en approksimativ løser for Poisson $2D$ -problemet. Disse er

- Domene-dekomposisjon
- Multigridalgoritmen

Her er noen referanser

- 1 **Y. Saad**: Iterative Methods for Sparse Linear Systems.
- 2 **L.N. Trefethen & D. Bau**, Numerical Linear Algebra.
- 3 **J.W. Demmel**, Applied Numerical Linear Algebra .
- 4 **G. Golub & C. Van Loan**: Matrix Computations.
- 5 **W. L. Briggs, V.E. Henson, S.F. Mc Cormick**: A multigrid tutorial

Takk for oppmerksomheten!